МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Виконала: студентка ІІ курсу, групи 8.0532-з
спеціальності 053– Психологія
освітня програма: Психологія
Купенко Ганна Вячеславівна
Керівник: Пономаренко О.В., д.пед.н., професор кафедри психології
Рецензент: Железнякова Ю.В. к.психол.н., доцент кафедри психології

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2023 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Купенко Ганні Вячеславівні

Тема роботи Особливості прояву соціальної активності жінок в умовах воєнного часу

керівник роботи Пономаренко О.В., д.пед.н., професор кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: дослідити наукові підходи до визначення соціальної активності особистості; розкрити наукові підходи до взаємозвязку цінностей, діяльності, соціальної компетентності із соціальною активністю особистості; вивчити можливість практичного використання Піраміди Роберта Ділтса для ідентифікації ключових якостей та навичок жінок-лідерок; харатеризувати психологічні особливості жінок, необхідних для успішної соціальної активності в умовах війни; проаналізувати тренінг з розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок з метою подальшого використання у практичній діяльності.

5. Перелік графічного матеріалу: -

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання Прийняв
Вступ	Пономаренко О.В., професор		
Розділ 1	Пономаренко О.В., професор		
Розділ 2	Пономаренко О.В., професор		
Висновки	Пономаренко О.В., професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень-липень 2023 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2023 р.	Виконано
7	Передзахист	листопад 2023 р.	Виконано
	Нормоконтроль	листопад 2023 р.	Виконано

Студент _____ Г.В. Купенко

Керівник роботи _____ О.В. Пономаренко

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О. М. Гредінарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 64 сторінок, 58 джерел.

Об’єкт дослідження – соціальна активність жінок.

Предмет дослідження – психологічні особливості соціальної активності жінок в умовах воєнного часу.

Мета роботи – дослідити теоретичні підходи до визначення сутності соціальної активності жінки в умовах воєнного часу, проаналізувати тренінгову програму з розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок.

Методи дослідження: огляд, теоретичні: аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: спостереження, інтерв’ювання.

Наукова новизна полягає у висвітленні особистісних ресурсів жінок в детермінації успішної соціальної активності.

Практична значущість полягає в аналізі програми тренінгу із розвитку соціальної активності жінок в умовах воєнного часу для подальшого використання на практиці.

Галузь використання: загальна психологія, історія психології, соціальна психологія, психологія управління, організаційна психологія, психологія соціальної роботи.

СОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЖІНОК; ПСИХОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ; ВІЙНА, ЛІДЕРСТВО; ТРЕНІНГ.

SUMMARY

Kupenko A.V. Features o f the Manifestation o f Social Activity o f W omen’s in Wartime Conditions.

Master's qualification thesis: 68 pages, 58 sources.

The object of the study is the social activity of women.

The subject of the research is psychological features of women's social activity in wartime conditions.

The purpose of the work is to investigate theoretical approaches to determining the essence of women's social activity in wartime conditions, to analyze the training program for the development of psychological qualities and skills of women's social activity.

Research methods: review, theoretical: analysis, classification and systematization of scientific sources, comparison and generalization of research data; empirical: observations, interviews.

The scientific novelty consists in highlighting the personal resources of women in the determination of successful social activity.

The practical significance lies in the analysis of the training program for the development of women's social activity in wartime conditions for further use in practice.

Field of use: general psychology, history of psychology, social psychology, psychology of management, organizational psychology, psychology of social work.

SOCIAL ACTIVITY OF WOMEN; PSYCHOLOGICAL QUALITIES; WAR, LEADERSHIP; TRAINING.

ЗМІСТ

ВСТУП..... 7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ..…… 12
1.1. Визначення поняття «соціальна активність особистості» у психологічних дослідженнях……..... 12
1.2. Ціннісні орієнтації та ролі в структурі соціальної активності особистості……..... 15
1.3. Активність як поведінка та діяльність……..... 20
1.4. Вплив культурних та історичних факторів на соціальну активність жінок……. 25
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ...…… 30
2.1. Піраміда Роберта Ділтса як інструмент ідентифікації якостей та навичок жінок лідерок……..... 30
2.2. Психологічні властивості жінок як внутрішній ресурс соціальної активност……..... 40
2.3. Аналіз тренінгу з розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок……... 45
ВИСНОВКИ..... 55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 58

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗСУ – збройні сили України

ВПО - внутрішньо переміщені особи

ІГС - інститути громадянського суспільства

МОН України - Міністе́рство осві́ти і нау́ки Украї́ни

НУО – неурядові організації

СФУЖО – Світова Федерація Українських Жіночих Організацій

ВСТУП

Актуальність теми. Тема відновлення України після війни актуалізує проблему соціальної активності жінок. Жінки зазнали різного впливу війни на їхнє повсякденне життя: вимушене переміщення, вступ до ЗСУ, волонтерство, втрата житла, роботи, близьких, життя в умовах повітряних тривог, обстрілів та ракетних атак [2; 3; 18; 19]. Війна непропорційно вплинула на психологічний стан жінок: частота звернень до психологів із питаннями, пов'язаними з воєнними діями, зросла [2].

Аналіз літературних джерел свідчить про те, що науковці проблемам соціальної активності приділяли й приділяють увагу. Ось кілька відомих вчених, які здійснювали дослідження у цій області: А. Адлер [17], А. Бек [1], Д.Г. Мід [28], К.Ґ. Юнг [55]. Ці вчені внесли вагомий внесок у дослідження психічного стану та соціальної активності людини, розкриваючи різні аспекти взаємозв'язку між психологією та соціальним середовищем. Їхні дослідження допомогли поглибити розуміння важливості соціальних факторів у формуванні психічного стану та поведінки людини.

Проблема психології соціальної активності особистості знайшла відображення в роботах М.Карамушки [21; 22]. Актуальними є дослідження соціальної активності особистості (І. Семків) [43], психологічних механізмів, умов та шляхів формування громадської активності (С. Чолій) [53], лідерства (О. Скнар) [44] та волонтерства (В. Перетятько)[34].

Показана роль соціальної активності в процесі становлення соціальної зрілості особистості (В. Радул) [40]. Виділено окремі негативні вияви соціальної активності, зокрема сутність деструктивності як складової соціальної активності індивіда і суспільства (Н. Ковтун) [24].

Водночас питання впливу війни на участь жінок у волонтерської діяльності ще не знайшли достатнього висвітлення й не виступали предметом спеціального соціально-психологічного дослідження.

Очевидно, що особливістю сучасного життєвого періоду жінок, як цівільних, так й військових, є соціальна та професійна адаптація до умов воєнного часу. У майбутньому, після демобілізації, для жінок, які зараз знаходяться у лавах ЗСУ, їхня соціальна та професійна адаптація до умов життя в цивільному середовищі буде вкрай важлива [37]. І в цьому плані наукові психологічні дослідження та практичні рекомендації з проблеми соціальної активності жінок є необхідними компонентами технологій відновлення людей, яки пережили вплив війни.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти до висновку, що дослідження соціальної та громадської активності жінок є предметом інтересу значної кількості наукових напрямків і вивчається як в Україні, так і за кордоном. Дослідники з різних галузей займаються аналізом ролі жінок у суспільстві, їхніх можливостей для самореалізації та лідерства (О. Кісь, Н. Гапон, Т. Говорун, П. Горностай, В. Гупаловська, О. Кікінежді, Н. Лавриненко, М. Ткалич).

Історичний досвід може бути джерелом натхнення для соціальної та громадянської активності. У цьому контексті корисними для нашої роботи є дослідження М. Боришевського [6] та В. Васютинського [7]. Вимога воєнного часу в Україні вимагає актуалізувати діяльність з формування поваги до культурної спадщини та національної ідентичності, що також може сприяти соціальній активності українських жінок. В умовах війни відбувається зміна гендерних ролей, актуальними з’являються лідерські ролі жінок [53]. Це потребує залучення нових теорій і підходів. Однім із актуальних підходів є ресурсний підхід, якій розглянуто у статті Н. Родіної [41].

Разом із тим, недостатньо представленими є дослідження, які стосуються особливостей прояву соціальної активності жінок в умовах воєнного часу. Дослідження в цьому контексті можуть допомогти розкрити, які чинники сприяють або заважають соціальній активності жінок в умовах воєнного конфлікту. Ці дослідження можуть також відкрити можливості для

розвитку програм психологічної допомоги, ініціатив, спрямованих на підтримку і підвищення соціальної активності жінок, волонтерства, лідерства, стійкості, розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок в умовах воєнного часу.

Об’єкт дослідження – соціальна активність жінок.

Предмет дослідження – психологічні особливості соціальної активності жінок в умовах воєнного часу.

Мета роботи – дослідити теоретичні підходи до визначення сутності соціальної активності жінки в умовах воєнного часу, проаналізувати тренінгову програму з розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок.

Гіпотеза дослідження: передбачаємо, що психологічний аналіз чинників соціальної активності жінок, а також визначення психологічних якостей соціально активних жінок є засадничими у розробці тренінгової програми з розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок.

Завдання дослідження:

1. Дослідити наукові підходи до визначення соціальної активності особистості.

2. Розкрити наукові підходи до взаємозвязку цінностей, діяльності, соціальної компетентності із соціальною активністю особистості.

3. Вивчити можливість практичного використання Піраміди Роберта Ділтса для ідентифікації ключових якостей та навичок жінок-лідерок.

4. Схаратеризувати психологічні особливості жінок, необхідних для успішної соціальної активності в умовах війни.

5. Проаналізувати тренінг з розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок з метою подальшого використання у практичній діяльності.

Методологічну й теоретичну основу дослідження склали положення таких теорій і концепцій:

1). Гуманістичні теорії, зокрема А. Маслоу: Ці теорії допомагають розуміти, як особистість жінки може досягати самореалізації і які фактори сприяють її соціальній активності.

2). Поведінкова теорія, яка представлена К. Левіним. Вона допомагає вивчити вплив зовнішніх стимулів та навчання на соціальну активність жінок.

3). Соціальноконструктивістські теорії, включаючи теорію С. Бем. Вони допомагають розглядати роль соціальних стереотипів і гендерних ролей у формуванні соціальної активності жінок та їх взаємодію зі суспільством.

4). Когнітивні теорії допомагають розглядати мислення та сприйняття жінок щодо соціальної активності та взаємодії в умовах воєнного стану.

5) Теорії С.Хобфолла, А.Бандури, які розглядають ресурсний підхід до копінг поведінки.

6) Положення про соціальну активність як особистісну якість; соціальну активність як діяльність (М. Карамушка).

Ці теорії та дослідження становлять важливу частину вашого теоретичного та методологічного підґрунтя для дослідження психологічних аспектів соціальної активності жінок та впливу воєнного часу на їхню поведінку.

Методи дослідження: огляд, теоретичні: аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: спостереження, тестування, інтерв’ювання.

Наукова новизна полягає у висвітленні особистісних ресурсів жінок в детермінації успішної соціальної активності.

Практична значущість полягає у аналізі програми тренінгу із розвитку соціальної активності жінок в умовах воєнного часу для подальшого використання на практиці.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 58 найменувань. Загальний обсяг основного тексту 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЖІНКИ

1.1.Визначення поняття «соціальна активність особистості» у психологічних дослідженнях

Дослідження соціальної активності жінок в умовах воєнного часу має свою специфіку, оскільки здійснюється на межі загальної психології, історії психології, соціальної психології, етнопсихології, психології управління, організаційної психології, психології соціальної роботи.

Зупинимось більш конкретно на дослідженнях соціальної активності як психічного стану. Дослідження в цьому напряму проводили багато вчених у галузі психології та суміжних наук. Ось кілька відомих вчених, які здійснювали дослідження у цій області: Альфред Адлер (Alfred Adler): австрійський психотерапевт і психолог, засновник індивідуальної психології. Він вивчав соціальні взаємодії та вплив соціуму на психічний стан людини. Його теорія відзначалася акцентом на важливості соціальних чинників у формуванні особистості [17]; Аарон Бек (Aaron Beck): американський психіатр і психолог, відомий своєю роботою з когнітивно-поведінковою терапією. Він досліджував вплив мислення і переконань на соціальну активність та психічний стан. Його роботи були спрямовані на вивчення когнітивних аспектів психічної активності. [1]; Джордж Герберт Мід (George Herbert Mead): американський філософ і соціальний психолог, який досліджував роль соціальної комунікації та взаємодії в розвитку особистості. Він вніс важливий внесок у розуміння того, як соціальні взаємодії впливають на психічний стан людини та формування ідентичності. [28, 382.]; Карл Ґустав Юнг (Carl Jung): швейцарський психолог і психіатр, який вивчав аспекти колективного несвідомого та соціальної ролі в психічному стані

людини. Він розвинув поняття архетипів та аналізу сновидінь, що вплинуло на розуміння соціальних аспектів психіки. [54, 731.].

Ці вчені внесли вагомий внесок у дослідження психічного стану та соціальної активності людини, розкриваючи різні аспекти взаємозв'язку між психологією та соціальним середовищем. Їхні дослідження допомогли поглибити розуміння важливості соціальних факторів у формуванні психічного стану та поведінки людини.

Корисною для нашого дослідження є роботи М.Карамушки та Т. Карамушка [21]. Автори навели думки різних авторів щодо соціальної активності особистості. Згідно з цими думками, соціальна активність є важливою якістю особистості та виявляється в її здатності взаємодіяти з довкіллям на основі потреб, інтересів та внутрішньої готовності до дії, вона (особистість) також визначає рівень соціальності й глибину її зв'язків з суспільством.

Соціальна активність може проявлятися через соціальну поведінку, яка може бути свідомою або імпульсивною, а також через соціальну діяльність, яка здійснюється цілеспрямовано і за побудованим планом. Структура соціальної активності містить здібності, знання, навички, вольові зусилля, спрямовані на задоволення потреб, інтересів, мети та ідеалів особистості через взаємодію з природним і соціальним середовищем. Також, активність особистості формується під впливом навколишньої ситуації та виховання і включає активну життєву позицію, ініціативність, послідовність у відстоюванні своїх поглядів та психологічну готовність до діяльності.

Розуміння соціальної активності особистості як характеристики та її проявів у соціальній діяльності є важливим для вивчення та розвитку соціальних якостей та взаємодії особистості з суспільством.

Отже, психологи [21] зробили огляд різних підходів до розуміння соціальної активності особистості, підкреслили важливі аспекти цього поняття. Вони впевнені, що соціальна активність дійсно може бути розглянута як сукупність форм людської діяльності, спрямованих на

подолання соціальних викликів і відповідь на потреби та інтереси суспільства.

Також, на думку авторів статті, актуальним є дискусія про суб'єктність та об'єктність соціальної активності особистості, яка вказує на важливі аспекти вивчення цього поняття. Особистість може бути суб'єктом або об'єктом соціальної активності, в залежності від контексту та спрямованості діяльності. Зокрема, підкреслення активного характеру людської діяльності і її вплив на соціальні зміни важливе для розуміння ролі соціальної активності в суспільстві. Соціальна активність може виявлятися через різні форми, включаючи творче ставлення до життя, спрямоване на покращення соціальних умов і розв'язання суспільних проблем [21].

Соціальна активність, як було зазначено вище, розглядається з різних позицій. Незважаючі на ці позиції, і кожна з них надає певні особливості цьому поняттю:

- по-перше, особистісна змістовність: Соціальна активність розглядається як динамічна характеристика особистості, яка проявляється через виконання певних соціальних ролей в суспільстві. В цьому контексті, важливою є система ціннісних орієнтацій людини[45, 10].

- по-друге, спосіб діяльності: Соціальна активність розглядається як цілеспрямована діяльність людини, спрямована на здійснення соціальних змін у суспільстві. Цей підхід підкреслює активну роль людини у впливі на соціальну дійсність [45, 10].

- по – третє, орієнтація на соціальне середовище: соціальна активність розглядається як зв'язок особистості з оточенням, визначаючи напрям та зміст дій, а також результативність цих дій. Важливим аспектом є врахування особистісної соціальної компетентності та самооцінки, а також вимог сучасного суспільства [45, 10].

Актуальним для нашого дослідження є підхід, запропонований у роботі М. Карамушки [22]. Авторка стверджує, що психологічні риси активної молоді в соціумі визначаються як комплекс психологічних характеристик,

необхідних для успішного здійснення різноманітних форм соціальної діяльності. Виділено, що структура цих психологічних рис включає такі складові:

а) лідерський компонент, що включає в себе здатність до лідерства, організаторські та комунікативні вміння;

б) ціннісно-мотиваційний аспект, який враховує альтруїзм, мотиви досягнення успіху, прагнення отримати визнання та повагу, і бажання досягнення влади;

в) емоційно регулятивний елемент, що оцінює ступінь задоволеності соціальними досягненнями та переважаючі стратегії поведінки у стресових ситуаціях;

г) комунікативна складова, яка включає асертивність та контроль над комунікативними навичками.

З цього аналізу випливає, що поняття "соціальна активність" є складним і багатогранним. Воно не може бути повністю визначеним або вичерпним, але вказані характеристики служать важливими орієнтирами для дослідження і розуміння цього поняття.

Таким чином, дослідження цього питання є важливим для психології та суспільних наук, оскільки воно допомагає краще розуміти, як соціальна активність впливає на розвиток індивідів та суспільства в цілому, і які фактори можуть сприяти її розвитку та підтримці.

1.2. Ціннісні орієнтації та ролі в структурі соціальної активності особистості

Два ключові поняття, які важливі для розуміння людської природи, це "ціннісні орієнтації" та "ролі". У вітчизняній психології переважає традиційна точка зору про те, що структуру особистості утворює система її психічних якостей, що поділяється на такі групи як темперамент, спрямованість, здібності та характер [38]. Ціннісні орієнтації, як правило,

розглядаються як частина системи потреб і мотивів. Спрямованість особистості є своєрідною віссю у системі ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації в структурі особистості знаходяться між мотиваційно-потребнісною сферою та системою особистісних сенсів.

В рамках гуманістичного підходу, ціннісні орієнтації визначені як головна ознака розвиненої особистості [26; 34]. Ціннісні орієнтації утворюють вісь свідомості, визначаючи сталість та послідовність дій, спрямованість потреб та інтересів. З нашої точки зору важливо розуміння ролі ціннісних орієнтацій у формуванні структури особистості та їхньому значенні для розвитку та визначення позитивного та негативного в житті людини. Ціннісні орієнтації відіграють ключову роль у структурі особистості, визначаючи спрямованість інтересів та потреб особистості на конкретну ієрархію життєвих цінностей. Вони виявляються у тенденції надавати перевагу певним цінностям та відкидати інші [34].

На думку О. Жирун, ціннісні орієнтації є сполучною ланкою моральної свідомості та поведінки людини і виявляються такими елементами моральної свідомості, що об'єктивуються у вчинках. Вони тісно пов'язані з потребами й інтересами індивіда, з емоційно-вольовими механізмами його психіки [20]. Завдяки системі ціннісних орієнтацій забезпечуються цілісність і стійкість особистості, визначаються структури свідомості, програми й стратегії діяльності, структурується та організовується мотиваційна сфера. Особистість орієнтується на конкретні об’єкти, види діяльності чи спілкування як засіб досягнення своєї мети. Таким чином, ціннісні орієнтації – це перш за все вибір чи відкидання певних життєвих сенсів та готовність чи неготовність поводитись згідно з ними. Вони задають загальну спрямованість інтересам та прагненням особистості, вибудовують ієрархію індивідуального вибору в будь - якій сфері, формують цільову й мотиваційну програму поведінки, визначають рівень домагань та міру рішучості для реалізації власного плану життя. Роль, як і цінності, є ключовим аспектом структури особистості. Роль визначається соціальними очікуваннями і стереотипами,

пов'язаними з конкретним статусом або функцією в суспільстві. Наприклад, жінка грає різні ролі в різних контекстах: в сім'ї, на роботі, у громадському житті. Цінності і ролі взаємодіють, оскільки цінності визначають, які ролі вважаються важливими або неважливими для особистості. Людина вибирає ролі, які відповідають її цінностям, і виконує їх, щоб отримати внутрішнє задоволення та визнання від оточуючих. Крім того, ролі можуть впливати на цінності, змінюючи або підкреслюючи їх важливість в певних ситуаціях. До речі, виконання лідерської ролі під час війни може підсилити цінність відданості та відповідальності жінки.

Узагальнюючи, цінності та ролі тісно пов'язані в структурі особистості. Цінності визначають, що є важливим для особистості, в той час як ролі визначають, як вона виражає свої цінності в соціальних відносинах. Взаємодія між цими двома концепціями формує унікальний образ особистості, що розвивається в контексті суспільних, культурних і особистих впливів.

Українські соціологи обговорили, як змінюються українці під час війни і якими вони стануть після її завершення [56]. Дослідження, яке провів С. Дембіцький, унаочнює, які цінності стають для українців головними під час війни. Спочатку дослідник розділив індивідуальні і так звані "соціетальні цінності" під час війни. Перші (індивідуальні, такі як домашній комфорт, наявність значних фінансових ресурсів, фізичне здоров’я, психологічний комфорт, дозвілля) він визначив як об’єкти життєвого світу людини, які є похідними від її біологічних та психологічних потреб, наділяються спеціальними сенсами та мають значення для індивіда [56].

Соцієтальні цінності – це властивості соціальної взаємодії, бажані або необхідні. Це безпека (захист членів суспільства від внутрішніх руйнівних процесів, злочинності, екології, дискримінації), свобода (мінімізація втручання держави), різноманіття (забезпечення мирного співіснування у суспільстві з різними політичними, релігійними, культурними ідеалами), порядок, стабільність, розвиток. Стабільність – підтримання досягнутих у

суспільстві стандартів життя. Розвиток – забезпечення відповідності або руху наукових і технологічних досягнень країни до рівня провідних країн світу. Самостійність – вирішення питань державного будівництва без втручання зовнішніх політичних сил. Сила – обстоювання позицій держави у міжнародній політиці на регіональному або глобальному рівні. Провівши опитування, він виставив певний рейтинг, ранжування, який, власне, і показав – що є зараз головним для більшості [56].

Рейтинг індивідуальних цінностей, які зайняли перші місця для більшості людей, є: фізичне здоров'я, психологічний комфорт, міжособистісні стосунки, особистісна свобода, моральність, домашній комфорт. Тобто, зверху опиняються базові потреби [56]. Як показало дослідження, влада та статус є найменш затребуваними цінностями під час війни [56].

Дослідник наголошує на тому, що якщо ми говоримо про індивідуальні цінності, то ранжування тут є зрозумілим і доступним, тому що у людини, умовно кажучи, не вистачить часу на забезпечення всіх її потреб. Якщо ж говорити про соцієтальні цінності, то тут все-таки важливе все. Для більшості людей головними є такі цінності, як безпека, сила, порядок, нормативність, рівність. Якщо ми говоримо про виживання, то цей порядок цілком логічний. Коли дивитися на ранжування у розрізі віку, то з віком відбувається посилення запиту на захист, порядок та нормативність у рейтингу "висуваються" вперед [56]. Усі вікові групи хочуть будувати своє персональне життя без втручання ззовні, але коли вони говорять про дію держави, то зі збільшенням віку з більшою вірогідністю дають дозвіл на втручання з її боку. Внизу рейтингу списку цінностей опиняється різноманіття, селективність та розвиток. Ця група стосується розвитку країни. Вкрай необхідно, щоб вона стала головною після перемоги України, стверджує соціолог [56].

Українським жінкам під час війни належить лідерська роль, вони навчилися жити під постійною загрозою, розбиратись у зброї, тактичній медицині та електрогенераторах. Про це сказала дружина Президента Олена Зеленська під час відеозвернення до учасників 6-го Українського жіночого конгресу, передає кореспондент Укрінформу [52].

"За ці місяці вторгнення українські жінки не тільки звикли до постійної загрози, вони навчились з цим жити. Там, де звучить "треба", українка вже знає "як". Вона навчилася миттєво доставляти гуманітарну допомогу та евакуювати найскладнішими маршрутами, розбиратися в зброї та турнікетах, зброї і тактичній медицині, облаштуванні бомбосховищ, а тепер ще й в електрогенераторах. Кожна зараз в одній особі рятувальниця, психологиня, антикризова менеджерка, кожна - мультизадачна", - сказала перша леді [52].

За словами О.Зеленської, під час міжнародних заходів та інтерв'ю найчастіше її просять розповісти про українських жінок, які у боротьбі зі страшним випробуванням стали сенсацією у світі. Дружина Президента розповіла про жінок-добровольців, які служать у ЗСУ, та жінок на інших фронтах спротиву: про медиків, волонтерок, учительок, які виконують свою роботу попри обстріли, про бізнесвумен, на яких припадає третина бізнесів, які тримають економіку, про наших героїнь, які пережили полон та окупацію, але не зламались, про мільйони тих, хто залишив дім, аби врятувати дітей.

"Коли мене питають про роль української жінки зараз, я відповідаю: вона лідерська... Бути лідером - віддавати більше, ніж отримуєш, і надихати. Українські жінки саме такі. Важливо, щоб після нашої перемоги батьківщина зробила те ж саме для них", - зауважила дружина Президента [52].

В Україні змінюється уявлення про «ідеальну» жінку. Коли жінки-учасниці якісного дослідження обговорювали це поняття, їхнє визначення було широким – воно відображало мінливі ролі, які виконують жінки, і виклики, з якими вони стикаються. Вони вважали, що ідеальна жінка має бути незалежною, сміливою, мудрою, сильною, стійкою і патріотичною (особливо у воєнний час), а також доброю, гарною матір’ю і доглянутою.

Наприклад, одна жінка ВПО сказала, що раніше вона бачила ідеальну жінку ніжною, джерелом радості, в тому числі для свого партнера, але останнім часом вона почала думати, що ідеальна жінка повинна бути сильною і заохочувати інших бути сильними [18].

1.3. Активність особистості як поведінка та діяльність

Психологи, які досліджували феномен активності особистості звертали увагу на взаємзв’язок активності та діяльності [15]. Активність в цьому контексті визначається як інтенсивний та спрямований процес, що властивий як індивідам, так і всім видам матерії на різних рівнях організації.

Виправдання розуміння активності особистості через системний підхід дозволяє розглядати її як складову соціальних систем і розвинути більш комплексне розуміння її впливу на різні сфери суспільного життя [15]. Активність особистості визначається також через її роль в подоланні внутрішніх і зовнішніх бар'єрів, що можуть перешкоджати розвитку та досягненню цілей. Індивіди можуть долати різні перешкоди та використовувати різні стратегії для досягнення успіху в різних сферах свого життя.

Вивчення активності особистості є важливим для розуміння того, як індивіди приймають рішення, взаємодіють з іншими та впливають на своє оточення. Розуміння цих процесів може сприяти розвитку і покращанню суспільства, а також покращанню якості життя окремих осіб.

Поняття "діяльність" грає важливу роль в багатьох науках, включаючи філософію, психологію, соціологію, економіку та інші. В контексті психології та соціології діяльність розглядається як суспільно-історична категорія, і її вивчення спрямоване на розуміння того, як індивіди та суспільства функціонують, взаємодіють та досягають своїх цілей [16; 34].

Основними характеристиками діяльності є:

- предметність: діяльність завжди спрямована на досягнення певних цілей або результатів. Індивіди та групи визначають предмети своєї діяльності, і вони можуть бути різними, включаючи фізичні об'єкти, ідеї, соціальні структури та інше.

- суб'єктність: діяльність завжди виконується суб'єктами, які активно взаємодіють з предметом діяльності. Ці суб'єкти можуть бути індивідами, групами або суспільством в цілому.

- соціальність: діяльність завжди вбудована в соціальний контекст і впливає на суспільство. Вона може бути спрямована на розв'язання соціальних проблем, задоволення потреб чи розвиток суспільства.

Поняття "діяльність" допомагає розуміти, як індивіди формують свої дії, розвиваються та взаємодіють зі світом навколо себе. Воно дозволяє вивчати різні аспекти поведінки та діяльності людей та суспільства в цілому і допомагає аналізувати їх вплив на різні аспекти життя [16].

Для того, що підштовхує людей до конкретних дій і як це впливає на їхню активність та поведінку. Важливо розглядати ці аспекти в комплексі, оскільки вони взаємопов'язані і впливають одне на одного.

- потреби: потреби визначаються як внутрішні стимули, які підштовхують людину до певних дій або активності. Це може бути потреба у їжі, одязі, соціальній приналежності, самовдосконаленні та інші. Потреби можуть бути фізіологічними, психологічними, соціальними тощо. Потреби виступають як стимули до активності та руху, оскільки людина прагне задовольнити ці потреби. З потребами особистості пов'язані цінності. Виокремлюють цінності за типом потреби суб'єкта: цінності моральні; цінності релігійні; цінності економічні; цінності фізичні;

- мотивація: мотивація - це сила або причина, яка підштовхує людину до певної дії або активності. Вона часто базується на потребах, але може включати також цілі, цінності, переконання та інші фактори. Мотивація регулює поведінку та впливає на вибір дій. Мотивація може бути

внутрішньою (особистісною) або зовнішньою (соціальною).

- функції діяльності: діяльність виконує різні функції для людини. Це може включати задоволення потреб, досягнення цілей, розвиток навичок, забезпечення соціальної приналежності, задоволення творчих потреб та інші. Функції діяльності можуть відрізнятися в залежності від контексту і мети дій.

Розуміння взаємозв'язку цих аспектів допомагає психологам краще розуміти, чому люди обирають певні дії та як їхні потреби та мотивація впливають на їхню активність та поведінку. Крім того, це допомагає в розвитку стратегій мотивації та управління активністю, які можуть заохочувати певну поведінку або досягнення цілей.

Етапи процесу діяльності, а саме мотиваційний, цільовий і операційний, грають важливу роль у регулюванні та організації активності людини. Розглянемо їхні функції докладніше.

Мотиваційний етап характеризується тим, що на цьому етапі відбувається актуалізація мотивів, які стимулюють діяльність суб'єкта. Цей етап характеризується інтеграцією та диференціацією потреб та мотивів, і відбувається на основі психологічних та соціальних характеристик суб'єкта. Суб'єкт робить вибір щодо того, які мотиви будуть пріоритетними і спричинять активність.

Цільовий етап характеризується тим, що на цьому етапі формулюються конкретні цілі та завдання, які пов'язані з активністю. Цей етап відбувається після вибору мотивів і визначає, як саме ці мотиви будуть реалізовані. Цілі стають цільовими мотивами, які направляють активність. Операційний етап: На цьому етапі суб'єкт розробляє конкретні плани та стратегії для досягнення цілей. Цей етап містить в собі вибір і впорядкування операцій, які будуть виконуватися для досягнення цілей. Суб'єкт активно взаємодіє з довкіллям, використовує різні ресурси та інструменти. Важливо зазначити, що ці етапи не завжди відбуваються послідовно та одноразово.

Мотивація може змінюватися в процесі діяльності, і цілі можуть переглядатися або коригуватися в залежності від змін у ситуації. Також важливо розуміти, що мотивація, цілі і операції можуть відрізнятися для різних сфер діяльності та завдань. Ці етапи допомагають краще розуміти, як люди організовують та регулюють свою активність, а також як внутрішні та зовнішні фактори впливають на цей процес.

Поняття "мотив діяльності" справді має багато аспектів і може визначати як потребу у діяльності, так і стимул до діяльності. Це багатозначність відображає складність та різноманітність мотиваційних процесів в людини. Необхідно розглядати різні аспекти мотивації та їх взаємозв'язок для кращого розуміння мотиваційних механізмів. Спробуємо узагальнити основні аспекти поняття мотивації та мотиву діяльності:

- потреба в діяльності: мотивація може визначати потребу особистості в певній діяльності. Наприклад, голод - це фізіологічна потреба, яка стає мотивом для пошуку та споживання їжі.

- стимул до діяльності: мотивація також може бути розглянута як стимул або підштовхувач до виконання певних дій. Стимули можуть бути зовнішніми (нагороди, покарання) або внутрішніми (особисті цілі, інтереси).

- особистісні та суспільні мотиви: мотиви можуть бути особистісними (пов'язаними з індивідуальними потребами та цілями) та суспільними (пов'язаними з очікуваннями та стандартами соціальної групи або суспільства в цілому).

- перетворення мотивів в цілі: мотиви можуть перетворюватися в цілі. Однак цілі - це більш конкретні і усвідомлені об'єктиви, які визначають результат діяльності. Мотиви служать стимулами для формулювання цілей.

- цільовий етап діяльності: Цілепокладання є важливим етапом діяльності, де суб'єкт визначає конкретні цілі та плани для досягнення результату. Ціль є усвідомленим образом кінцевого бажаного результату діяльності.

- мотиви-цілі: іноді мотиви та цілі можуть збігатися, і мотиви стають одночасно цілями. Наприклад, коли сам процес досягнення мети стає стимулом, мотивом для дії. Мотивація та мотиви важливі для розуміння того, що спонукає людину до певних дій та як вона усвідомлює свої цілі і прагне до їх досягнення. Ці поняття грають ключову роль у психології, соціальної психології, а також у керуванні та організації людської діяльності [31; 53; 54].

Важливо також враховувати роль суб'єкта та його внутрішніх процесів, бо вони грають вирішальну роль у досягненні результатів діяльності. Зміни, які відбуваються у процесі діяльності, дійсно важливі для розуміння її характеру та результатів. Об'єкт діяльності перетворюється з предмета потреби на предмет самої діяльності, а потім на результат. Спільна схема внутрішніх процесів для всіх форм діяльності допомагає аналізувати, як суб'єкт сприймає та взаємодіє з об'єктом, що є важливим для розуміння мотивації, цілей та ефективності діяльності [32].

Узагальнюючи всі ці погляди, соціальну активність особистості можна розглядати як ключовий аспект її взаємодії з суспільством і здатність впливати на соціальну дійсність через активну та спрямовану діяльність. Позитивне ставлення до соціальної активності та відповідна настанова визначають та направляють поведінку особистості, мотивуючи її [24].

В рамках біхевіористської теорії мотивації прихильники вважають, що основою активності індивіда є потреба організму, викликана відхиленням фізіологічних параметрів від оптимального рівня [53].

Психологічне поняття "навчання" описує широке коло явищ, пов'язаних з придбанням досвіду, знань, навичок та умінь у взаємодії суб'єкта з навколишнім світом. Це включає в себе взаємодію в поведінці, діяльності та спілкуванні. Зміни в психологічних структурах, що виникають в результаті навчання, дозволяють подальше вдосконалення активності особистості [53].

У ситуаціях, коли рефлекторне реагування недостатнє для задоволення виниклої потреби, навчання стає необхідним для активізації організму. Природжені форми поведінки, такі як рефлекси, визначаються біологічно, але для задоволення складніших потреб виникає необхідність у навчанні. Навчання дозволяє фіксувати досвід, знання та навички в структурах пам'яті, щоб вони могли бути актуалізовані для досягнення цілей поведінки та результатів діяльності. Збереження результатів навчання дозволяє модифікувати раніше накопичений досвід і забезпечує латентне навчання.

Цікаво, що дослідники звертають увагу на те, як впливає соціально-історичний досвід на спроби українців бути соціально і політично активними [15]. Отже, позитивне ставлення до соціальної активності, мотивація через потреби організму та процес навчання визначають і направляють поведінку громадян, в тому числі і жінок. Тому, саме тренінги з лідерства жінок на нашу думку необхідні для вдосконалення механізмів мотивації та активізації участі жінок у процесі відновлення України.

1.4. Культурно-історичний контекст соціальної активності жінок

Уявлення пересічного громадянина про державу та громадянське суспільство формується у процесі соціалізації індивіда. Воно залежить від її життєвого досвіду, а також від досвіду попередніх поколінь, відображеного у культурі. Саме завдяки цьому формується визначальна поведінка особистості у стосунках з державою, та з суспільством, саме це обумовлює соціальну активність чи пасивність людини [7].

Дослідники соціокультурного підходу, у проблемі визначення чинників формування громадської активності, звертають увагу на проблему національного характеру, наголошують на важливості розуміння інтровертованих рис українського національного характеру [15]. Термін "кордоцентричність" вказує на спрямованість уваги на внутрішні переживання, емоційну чутливість та серцеву сферу, що може призводити до

емоційної незахищеності та невпевненості у власних силах. Ці риси можуть сприяти само замкнутості та втечі від спільноти. Комплекс меншовартості, який згадується, також може бути важливим чинником у формуванні національного характеру. Цей комплекс може виникнути внаслідок відчуття власної недосконалості або менш цінності, і він може впливати на психологічний стан і поведінку індивіда, а також на його відношення до суспільства та держави [50]. Формування уявлення пересічного громадянина про державу та громадянське суспільство справді залежить від його життєвого досвіду і впливу культури та попередніх поколінь. Соціалізація важливо впливає на те, як люди сприймають свою роль у суспільстві та ставляться до питань громадянства й активності. Розуміння цих аспектів національного характеру та громадянської активності може бути важливим для побудови демократичного суспільства та розвитку громадянської культури. Дослідники стверджують, що історичні події та довготривалі періоди окупації іноземними завойовниками справді вплинули на колективну психологію українського народу. Наступи інших народів та зрадники в середині держави сприяли розшаровуванню та зневіри в майбутньому, і відбитку страху, бездіяльності та пасивності в суспільстві. Однак, це також може бути розглянуто як позитивний стимул для формування соціальної активності людей. Наступи й тиск на національну ідентичність можуть посилити бажання захищати власні цінності та права, а також спонукати до збереження української самобутності та культури. У цьому контексті історичний досвід може бути джерелом натхнення для соціальної та громадянської активності та оборони свободи та демократії [15].

Історичний досвід виступає не лише як джерело натхнення для оборони свободи та демократії, але і як виклик для переосмислення та переформування громадянської культури. Вимога воєнного часу в Україні вимагає актуалізувати діяльність з формування поваги до культурної спадщини та національної ідентичності, що також може сприяти соціальній активності українських жінок.

Тому вже зараз важливо вивчати досвід соціальної активності жінок в умовах воєнного стану.

Факти свідчать, що ця війна непропорційно впливає на жінок. Наприклад, жінки постраждали від ґендерно зумовленого насильства, вимушеного переселення та пов'язаних із цим соціально-економічних наслідків, а також від збільшення обов'язків із догляду за тими, хто потребує [18].

Однак важливо визнати, що жінки є не лише вразливою групою або жертвами цієї війни. Кількість жінок в українській армії подвоїлася з 2014 року, і зараз жінки становлять п'яту частину збройних сил країни [19].

Крім того, оскільки більшість чоловіків призовного віку не можуть покинути країну через воєнний стан, українські жінки стали видатними міжнародними адвокатами своєї країни.

Жінки-журналістки та лідерки НУО активно проводять збори доказів воєнних злочинів, щоб допомогти забезпечити післявоєнне правосуддя. Інші жінки активно займаються волонтерством на передовій, надаючи гуманітарну допомогу постраждалим від війни громадам [18].

Вплив війни на соціалізацію громадян є невід'ємною частиною аналізу сучасних подій, зокрема реального вторгнення та введення воєнного стану в Україні. Сприймаючи важливі аспекти соціалізації, можна виявити, як війна визначає громадянську позицію та взаємодію із суспільством.

В історичному контексті важко переоцінити вплив вторгнень та окупацій на колективну психологію. Події, що спричинюють зневіру та розшарування в суспільстві, можуть сформувати відбиток страху та бездіяльності. Проте, на це також можна поглядати як на виклик для формування соціальної активності та захисту власних цінностей. Загроза національної ідентичності може стати паливом для бажання захищати культурну спадщину та права.

Початок воєнного стану в Україні в 2022 році призвів до введення ряду обмежень, включаючи обмеження конституційних прав громадян та зміни в правовому режимі [48]. Це вплинуло на взаємодію органів місцевого самоврядування з громадськістю та призвело до обмеження громадської участі та контролю над владою. Закриття веб-сторінок місцевих рад стало чинником зниження інформаційної прозорості та громадської взаємодії. Додатково, релокація представників громадських організацій та органів місцевого самоврядування під час війни призвела до змін у їхній діяльності та зниження взаємодії з громадянами. Особливо це стосується територій, які потрапили під окупацію чи знаходяться в зоні конфлікту. З урахуванням цих аспектів можна визначити, що війна суттєво впливає на соціалізацію громадян, формуючи їхню громадянську позицію, рівень активності та здатність взаємодіяти в суспільстві.

Наприклад, 14–17 жовтня 2023 року в Українському народному домі у Перемишлі (Польща) відбувся XII Конґрес Світової Федерації Українських Жіночих Організацій та ювілейні відзначення з нагоди 75-ліття СФУЖО. В рамках Конгресу пройшла Друга Міжнародна Асамблея «Українка у світі». Другу панель Асамблеї «Українка у світі: героїзм, стійкість, волонтерство» модерувала докторка Оксана П'ятковська, заступниця директорки Міжнародного інституту освіти, культури та зв’язків з діаспорою, яка підкреслила унікальність української жінки, яка за потреби бере в руки зброю для захисту рідної землі, залишається в Україні, демонструючи своєю працею стійкість нашої нації й кожну хвилину свого часу віддає волонтерству для нашої перемоги. Зокрема, в цієї події обговорювалися такі ключові аспекти:

Адвокація: Жінки активно адвокатують за права та інтереси України, особливо в умовах конфлікту. Вони виступають як голоси, що підтримують українські інтереси на міжнародному рівні.

Освіта: Освіта та розповсюдження знань про історію та роль жінок в Україні важливі для збереження культурної спадщини та підтримки

українського жіночого руху.

Культура та народна дипломатія: Культурні ініціативи та діяльність в галузі народної дипломатії важливі для зміцнення міжнародних зв'язків та підтримки України у світі.

Героїзм, стійкість, волонтерство: Жінки в Україні та за її межами виявляють героїзм, стійкість і волонтерство для захисту рідної землі та підтримки нації.

Ці події відзначають важливий внесок жінок у суспільно-політичні та громадські справи, а також підтримку та активну участь в найважливіших подіях України, особливо в умовах воєнного конфлікту [5].

Неабиякою силою волонтерства стають не лише офіційно зареєстровані організації, але й стихійно сформовані групи, що діють на рівні конкретних населених пунктів. Ці ініціативи зазвичай фокусуються на конкретних потребах місцевого населення, таких як збір речей для постраждалих, допомога військовим чи відновлення житла. Одним із символів волонтерської діяльності в Україні став фонд "Повернись Живим", який зібрав понад 174 мільйони доларів США. Цей фонд успішно забезпечив армію пікапами, броньованими автомобілями, тепловізійною оптикою та дронами. Інші проекти, такі як "Армія дронів" та формування флоту безпілотних надводних апаратів, свідчать про високий рівень інновацій у волонтерській сфері. Особливу увагу варто звернути на технічні розробки волонтерів, такі як система "Кропива" від Армії SOS. Це не лише підтверджує високий рівень компетентності волонтерів, але й демонструє, що їхні інновації можуть стати ключовим елементом успішної військової стратегії [49]. Важливо відзначити і безпосередню участь громадян в підтримці військових на фронті. Фінансові перекази, фондові ініціативи та технічна підтримка говорять про справжню національну єдність та готовність підтримувати тих, хто захищає країну. Україна продовжує вражати світ своєю здатністю до самоорганізації та інновацій.

РОЗДІЛ 2.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЖІНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Піраміда Роберта Ділтса як інструмент ідентифікації якостей та навичок жінок лідерок

У пошуках оптимального способу ідентифікації лідерок, які можуть успішно вести свої команди в умовах війни, можна звернутися до підходів, які надають інсайт у структуру та характер лідерської особистості. Один із таких підходів - Піраміда Роберта Ділтса. Піраміда Роберта Ділтса [25] є моделлю, яка описує різні рівні та аспекти людського сприйняття та поведінки. Застосована до контексту лідерства в умовах війни, ця піраміда може допомогти ідентифікувати ключові якості та навички, які визначають лідера в цих складних умовах.

На найнижчому рівні піраміди розташовані фізіологічні потреби, які включають у себе основи виживання. В умовах війни лідерка повинна бути здатною забезпечити безпеку своїй команді, забезпечити доступ до їжі, води та інших основних ресурсів. Лідер, який ефективно керує цими аспектами, створює основи для довгострокового функціонування своєї команди в умовах війни.

Другий рівень піраміди визначає потребу в безпеці та стабільності. У військовому контексті це означає, що лідерка повинна мати здатність приймати швидкі та рішучі рішення, а також здатність планувати та вибудовувати стратегії в умовах невизначеності та нестабільності.

На третьому рівні піраміди розташовані соціальні потреби. Лідерка в умовах війни повинна вміло взаємодіяти з членами своєї команди, створюючи сприятливий соціальний клімат. Вона повинна вміти мотивувати та вести команду через труднощі, будучи емпатичною та розуміючою.

На четвертому рівні розташована потреба в повазі та самооцінці. Лідерка в умовах війни повинна мати впевненість у собі та своїх здібностях, а також вміти визнавати досягнення своєї команди. Підтримка та підвищення морального духу членів команди стає важливою складовою успішного лідерства в умовах війни.

На п'ятому рівні розташована потреба в самореалізації та самовдосконаленні. Лідерка повинна бути відкритою до нових ідей, готовою до самовдосконалення та розвитку своїх навичок. Це дозволяє їй ефективно адаптуватися до змін в умовах війни та розвивати інноваційні стратегії. Отже, Піраміда Роберта Ділтса може служити цінним інструментом для ідентифікації лідерки в умовах війни. Розглядаючи різні рівні піраміди, можна визначити ключові якості та навички, які роблять лідерку ефективною в умовах військового конфлікту. Інтегруючи ці аспекти, лідерка може успішно керувати своєю командою та досягати стратегічних цілей в умовах війни. Жінки, як лідери в умовах війни, несуть на себе не лише вагу відповідальності за долю своєї країни, але також приносять унікальні цінності та переконання, які формують їхні рішення та спрямовують їхню діяльність. Однією з основних цінностей, які визначають лідерство жінок в умовах війни, є гуманізм та соціальна відповідальність.

Жінки, виступаючи у ролі лідерів, часто ставлять на перший план турботу про благополуччя своєї нації та її громадян. Вони розвивають та впроваджують програми для захисту прав людини, гуманітарні допомоги та відновлення соціально-економічної структури. Ці цінності служать основою для формування стратегій лідерок в умовах кризових ситуацій. Ще однією важливою складовою є емпатія та співчуття, які виявляють жіночі лідерки. Здатність відчувати та розуміти потреби та страждання своїх співвітчизників дозволяє їм керувати не лише стратегічними завданнями, але і підтримувати дух нації в умовах військових та економічних труднощів.

Емпатія стає мостом між лідерами та народом, забезпечуючи взаєморозуміння та співпрацю. Також важливим елементом є впевненість у власних здібностях та рішучість. Лідерки в умовах війни часто стикаються зі складними викликами та стресом, і самовпевненість є ключовим фактором, який дозволяє їм приймати важливі рішення та надихати інших на виконання важливих завдань. Ця рішучість базується на переконаннях у правильності своїх цілей та важливості власного внеску в процес вирішення проблем. Навчання та освіта також входять у список цінностей жіночих лідерів. Це важливо не лише для їхнього особистого розвитку, але і для розвитку країни в цілому. Жінки-лідери активно пропагують освітні та наукові ініціативи, сприяючи розвитку інтелектуального потенціалу свого народу [10].

Отже, цінності та переконання жінок-лідерок в умовах війни формують їхні дії та рішення в напрямку гуманізму, соціальної відповідальності, емпатії, рішучості та освіти. Їхні лідерські якості стають ключовим фактором у забезпеченні благополуччя та стабільності у складних умовах воєнного конфлікту. Умови війни випробовують не лише фізичну витривалість, але й моральну міць особистості. Жінки, які опиняються в центрі конфлікту, виявляють сильні сторони своєї особистості, які не лише роблять їх винятковими лідерами, але і визначають їхню роль у вирішенні важливих завдань умов війни. Першою сильною стороною є вміння адаптуватися до змін [47]. У військовому конфлікті ситуація може стрімко змінюватися, вимагаючи від лідерів швидких рішень та динамічної стратегії. Жінки виявляють здатність, яка вражає, адаптуватися до непередбачуваних обставин, шукаючи та реалізуючи нові підходи до розв'язання проблем.

Другою важливою характеристикою є спроможність управління стресом. Війна призводить до великого психічного навантаження на суспільство, і особливо на тих, хто стоїть на передовій лідерства. Жінки, що беруть участь у військових операціях, демонструють рідкісну здатність зберігати хладнокров'я та приймати обґрунтовані рішення навіть у найскладніших ситуаціях.

Третьою сильною стороною є висока рівність відданості. Жінки в умовах війни часто проявляють надзвичайну відданість своїй країні, сім'ї та ідеалам, заради яких вони готові працювати та боротися. Ця велика міра відданості служить джерелом мотивації, що дозволяє жінкам пережити труднощі та пристосовуватися до навколишніх умов.

Четвертою важливою рисою є емпатія та співчуття. В умовах війни, коли стикаєшся зі стражданням та втратами, здатність співчувати і розуміти інших виявляється надзвичайно важливою. Жінки-лідери демонструють високий рівень емпатії, враховуючи не лише стратегічні завдання, але і емоційні потреби своєї команди та громадян. У п'яту чергу, важливою сильною стороною є здатність об'єднувати людей. Жінки виступають не лише як лідери, але і як каталізатори єднання суспільства, створюючи сприятливий клімат для спільної дії та взаємодопомоги [42]. Отже, в умовах війни жінки виявляють сильні сторони своєї особистості, які роблять їх ефективними лідерами. Адаптивність, управління стресом, відданість, емпатія та здатність об'єднувати - це характеристики, які дозволяють їм керувати не лише ситуаціями військового конфлікту, але й будувати міцне та стійке суспільство в умовах випробувань.

Прокрастинація, яка є відкладанням виконання завдань на потім, не обходить стороною жінок-лідерок. Незважаючи на їхню високу продуктивність та відповідальність, іноді навіть найсильніші лідерки можуть стикатися з цією вадою. Давайте розглянемо кілька прикладів прокрастинації для жінок-лідерок та з'ясуємо, як це може впливати на їхню діяльність. Перший приклад - відкладання стратегічного планування. Жінки-лідерки, завербовані в надзвичайно вимогливих обставинах, можуть занурюватися в щоденні турботи та термінові питання, відкладаючи стратегічне планування на потім. Це може привести до втрати можливостей для розвитку та впровадження інновацій.

Другий приклад - відкладання делегування завдань. Лідерка, яка прагне контролювати всі аспекти діяльності своєї команди, може відкладати делегування завдань іншим членам групи. Це може спричинити перевантаження лідерки та обмежити розвиток та ефективність команди.

Третій приклад - відкладання прийняття важливих рішень. Умови лідерства можуть створювати ситуації, коли жінка-лідерка вагається приймати важливі рішення, щоб уникнути можливих ризиків чи невдач. Це може призвести до пропуску важливих можливостей та зменшити вплив на прийняття стратегічних рішень. Четвертий приклад - відкладання особистого розвитку. В умовах постійного стресу та великої відповідальності жінки-лідерки можуть відкладати власний особистий розвиток та навіть відпочинок. Це може впливати на їхню енергію та витривалість, обмежуючи їхню здатність ефективно керувати та надихати інших.

У кожному з цих прикладів прокрастинації важливо враховувати, що ніхто не є ідеальним, і навіть сильні лідерки можуть зіткнутися із ситуаціями відкладання. Важливо розпізнати ці моменти та вживати кроки для їх вирішення, такі як удосконалення системи управління часом, розвиток навичок делегування та прийняття свідомих рішень.

У кінці-кінців, здатність виходити із зони комфорту та ефективно керувати прокрастинацією може сприяти більш успішному лідерству жінок у будь-яких умовах, включаючи й ті, які виникають в умовах війни. Прокрастинація, звідси походить її визначення – від латинського "procrastinare", що означає "відкладати на завтра". Цей феномен часто визначається як надмірне відкладання виконання завдань, яке може призводити до стресу, збільшення термінів та зменшення якості виконаної роботи. На перший погляд, може здатися, що це явище має загальний характер та не залежить від гендерних ролей. Проте, для жінок-лідерок існують свої унікальні аспекти прокрастинації.

Однією з основних причин прокрастинації для жінок-лідерок є надмірне бажання докладати максимум зусиль та досягати винятковості у всіх сферах життя [57]. Така амбіція, хоча і є сильною мотивацією, може призвести до того, що жінка відкладатиме вирішення завдань, оскільки прагне вирішити їх ідеально, інколи забуваючи, що завдання може бути вирішене і не так ідеально, але вчасно.

Ще однією причиною є страх неуспіху, який може турбувати жінок-лідерок у великій мірі. Особливо це стосується тих завдань, які вони вважають ключовими або які можуть вплинути на їх репутацію. Утримання від виконання завдань може виникнути як спроба уникнути можливого невдачі чи непередбачених труднощів. Також важливо враховувати фактор перевантаження для жінок-лідерок. Багатозадачність та бажання вміщати багато ролей може призводити до того, що вони відкладають вирішення завдань, зосереджуючись на тому, що вважається найбільш критичним чи нагальним, а не завданням, яке може бути вирішено заздалегідь. Не менш важливим є і соціокультурний аспект прокрастинації для жінок-лідерок. Суспільні очікування та стереотипи можуть створювати додатковий тиск, зумовлюючи відкладання рішень у сферах, які стосуються їх професійного чи особистого життя. З усіх цих причин важливо визначити, що прокрастинація не обов'язково є ворогом ефективності. Вона може бути сигналом для жінок-лідерок про необхідність відновлення балансу між завданнями, переоцінкою очікувань та вибором пріоритетів. У своєму різноманітті причин та наслідків прокрастинація слугує напутником для розвитку та оптимізації роботи жінок-лідерок в умовах постійних викликів та високих вимог.

В умовах війни, виступати в ролі лідерки є не лише завданням, але й місією. В умовах війни, де кожен крок може визначити майбутнє, я, я к жінка-лідерка, несу на собі велику відповідальність та вирішуючою місією. Лідерство в умовах війни - це не тільки влада та відповідальність, але й вміння надихати та мотивувати.

Проілюструємо ці тези на прикладі діяльності членкині Української асоціації дослідниць жіночої історії Ірини Савченко [51]. На сайті розміщено інформацію про те, що вона поєднує активну участь у волонтерській діяльності та наукові дослідження, не зважаючи на важкі умови війни. Її сильний патріотизм і бажання фіксувати жіночий досвід під час війни свідчать про важливість збереження і передачі історії цього періоду. Вона об'єднує роботу викладачки та дослідниці, намагаючись долучити свої зусилля до збереження історичної пам'яті та підтримки свого регіону під час війни. Її проєкт з усноісторичними інтерв'ю свідків вторгнення, зокрема шкільних вчительок, може стати важливим джерелом інформації для майбутніх поколінь і дослідників, що досліджуватимуть події в Україні під час війни. Навіть в умовах війни та загрози життю, Ірина продовжує свою наукову та волонтерську діяльність, допомагаючи реєструвати історію та досліджувати жіночий досвід цих подій. Її праця є важливим прикладом сильного духу та відданості боротьбі за права і пам'ять людей в умовах конфлікту.

Наступна історія Софії, волонтерки, яка після 24 лютого була змушена були покинути свій дім. Десятки країн обладнали спеціальні прихистки, допомогли з оформленням документів та зробили усе, аби українці могли почувати себе комфортно у новій країні. Тож волонтери знайшли свій спосіб сказати «Дякую». У цьому матеріалі Українська Волонтерська Служба ділиться історіями людей, які обрали віддячити не лише на словах, але й своїми діями. Софія переїхала до Австрії ще рік тому, потрапивши на іноземну програму підготовки студентів-медиків. За рік життя в іншій країні дівчина встигла звикнути до місцевих звичаїв, покращити свою мову та познайомитись з українською діаспорою. 24 лютого Софія пам’ятає лише частково: «Я пам’ятаю, що прокинулась раніше, аніж зазвичай, і переглянула новини. Це досить дивно, оскільки зазвичай я дивлюсь новини лише увечері. Тоді й почалось довге 24 лютого, яке триває дотепер». Перші декілька годин волонтерка намагалась зрозуміти, як допомагати, як сконтактувати з рідними

та що робити далі. Пізніше вона потрапила до місцевого волонтерського штабу, куди інші люди приносили гуманітарну допомогу для українців — продукти, одяг, засоби гігієни. Так почалось її волонтерство. «З часом я зрозуміла, що ця війна не завершиться скоро, тому важливо думати наперед. Так я, окрім допомоги Україні, почала роздумувати, як сказати своє дякую за усіх українців, які отримали допомогу. І обрала волонтерство», — ділиться українка. З того часу, щосуботи Софія та її друзі влаштовували толоки: прибирали парки та вулиці. У невеликому місті Грац знайшлось достатньо людей, аби вони могли щотижня сказати своє тихе, проте таке важливе «Дякую» [4].

Психологічний профіль Софії, яка стала волонтеркою для українців, які переселилися до Австрії після подій 24 лютого, можна схарактеризувати наступним чином:

1). Емпатичність: Софія виявила високий рівень емпатії, коли дізналася про ситуацію в Україні та потребу волонтерської допомоги. Вона відразу відгукнулася на зовнішні події та виразила бажання допомагати українським переселенцям.

2). Адаптивність: Переселення до Австрії та навчання в іноземній програмі підготовки студентів-медиків показують, що Софія має високий рівень адаптивності. Вона швидко пристосувалася до нових умов і стала активно діяти у новій спільноті.

3). Відданість і рішучість: Софія вирішила, що волонтерство - це спосіб виразити вдячність і допомогти своїм землякам. Вона зробила це своєю місією і віддає багато часу та зусиль, щоб допомогти українським переселенцям та виявити вдячність.

4). Спільнотність: Софія об'єднала свої зусилля з іншими волонтерами, щоб влаштовувати щотижневі прибирання та збирати гуманітарну допомогу. Це свідчить про її бажання діяти в команді та сприяти спільній справі.

5).Самоусвідомленість: Софія розуміє важливість тривалої підтримки для українців та розуміє, що конфлікт може тривати довго. Вона виявляє стратегічне мислення, розвиваючи довгострокові ініціативи волонтерства. Узагальнюючи, Софія - це молода жінка, яка показує велику готовність допомагати і виразити вдячність своїм краянинам. Вона волонтерством знаходить спосіб підтримати українців, які пережили труднощі, та зберегти зв'язок зі своєю рідною країною.

Львів'янка Мар'яна Байдак**,** наукова співробітниця Інституту народознавства НАН України, під тиском родини у перші ж дні війни виїхала до Румунії. Там у прикордонному містечку Сучава польська та українська громади розгорнули збір гуманітарної допомоги для України, то ж Мар'яна з головою пірнула у волонтерську роботу: організовувала роботу гуманітарного складу, вела документацію, а ще – допомагала біженцям та займалася постачанням медикаментів, захисної амуніції та продуктів в Україну. Щоденна праця негативно позначилася на здоров'ї, то ж восени 2022 Мар'яна повернулася в Україну. Відновившись фізично, вона продовжила волонтерити. Своє дослідження повсякдення жінок під час Першої світової війни дали ій психологічну стійкість і можливість «бігти марафон у довгу дистанції», а книгу, яку вона опублікувала і продавала дала можливість зібрати майже 20 тисяч гривень на допомогу ЗСУ. «Хоч це і не велика сума, але я пишаюся, що так моя професійна робота змогла допомогти,» – пише Мар'яна [51] .

Мар'яна Байдак - це жінка з видатним психологічним профілем, яка демонструє високий рівень внутрішньої сили і відданості гуманітарним цілям. Ось кілька ключових характеристик її психологічного профілю:

1).Спільнотність і соціальна відповідальність: Мар'яна виявила високий рівень соціальної відповідальності, виїжджаючи до Румунії та брати участь у волонтерському русі, щоб надавати допомогу біженцям і займатися гуманітарною діяльністю. Ця спрямованість на допомогу і підтримку інших є центральною частиною її психологічного профілю.

2).Стійкість і відданість: Навіть під тиском і фізичними труднощами, Мар'яна виявила стійкість і відданість своїй справі. Вона вирішила повернутися в Україну після відновлення фізичного здоров'я та продовжує волонтерити. Ця стійкість і відданість свідчать про сильну внутрішню мотивацію і рішучість. 3).Дослідницький підхід: Мар'яна зазначає, що її дослідження повсякдення жінок під час Першої світової війни дали їй психологічну стійкість. Це свідчить про те, що вона володіє аналітичним мисленням і здатністю використовувати знання та дослідження для покращення своєї діяльності та допомоги іншим.

4).Гордість і самосприйняття: Мар'яна зазначає, що пишається можливістю використовувати свою професійну роботу для збору коштів на допомогу Збройним Силам України. Це свідчить про гордість і задоволення від того, що вона робить, і про позитивне самосприйняття. У цілому, психологічний профіль Мар'яни Байдак відзначається високою моральною силою, спільнотністю, внутрішньою мотивацією та готовністю допомагати іншим у складних ситуаціях. Вона являє собою важливий приклад громадянської активності та гуманітарної діяльності. Самооцінка визначається сприйняттям власної особистої цінності та компетентності. У воєнний час жінки часто змушені змагатися зі стереотипами та викликами, пов'язаними з традиційними гендерними ролями. Самооцінка допомагає жінкам переглянути свої власні можливості та переконатися у власній здатності впоратися з будь-якими випробуваннями, що накидає війна. Почуття власної гідності є результатом самооцінки та внутрішньої впевненості. Воєнний час може підірвати звичайні підстави для гідності, але для багатьох жінок він стає часом, коли вони виявляють справжню міць своєї внутрішньої сутності. Гідність у військовому конфлікті виявляється в здатності залишатися людською, проявляти співчуття, незважаючі на страх та трагедію, яку приносить війна. Жінки, які позбавлені можливості вибору та контролю у воєнний час, можуть відчувати втрату власної ідентичності та гідності. Проте, багато з них, завдяки сильній самооцінці та внутрішній міці,

знаходять нові шляхи для виявлення своєї особистої гідності. Вони можуть вибирати активну участь у власному житті, навіть у найтрудніших обставинах.

2.2. Психологічні властивості жінок як внутрішній ресурс соціальної активності

Нами було проведено огляд круглих столів, науково-практичних семінарів з проблеми дослідження. Уважне відношення до проблематики виступів психологів дозволило нам зробити висновки відносно психологічних властивостей жінок, які розглядаються як внутрішній ресурс соціальної активності [13]. У період війни жінки стикаються з неймовірними викликами та стресовими ситуаціями. Саме у таких надзвичайних обставинах виявляються внутрішні ресурси жінок, серед яких ключовими є мотивація на успіх, самореалізація, самоактуалізація та саморефлексія [16].

Мотивація на успіх стає сильним підборідником для жінок у воєнний час. Вона допомагає визначити конкретні цілі та напрямок дій в умовах невизначеності та загрози. Жінки, що відчувають внутрішню потребу до досягнень, можуть використовувати важкі обставини війни як каталізатор для свого розвитку та виходу на новий рівень.

Самореалізація виявляється в розкритті особистого потенціалу жінок навіть у військових умовах. Це включає розвиток творчих та інтелектуальних здібностей, пошук сенсу у власному житті та досягнення гармонії між різними аспектами особистості. Важливою є здатність жінок до самовираження та виявлення власної унікальності, навіть у найтрудніших ситуаціях. Самоактуалізація є процесом реалізації внутрішніх потреб та цінностей. У воєнний період вона може виявлятися у прагненні до самовдосконалення, відкритті нових можливостей для власного розвитку та відзначенні власних досягнень. Жінки можуть бачити в воєнному часі шанс для розвитку свого характеру та виходу за межі звичайних обмежень.

Саморефлексія є ключовим компонентом усвідомлення власних потреб та почуттів жінками під час війни. Вміння аналізувати власні дії, реакції та виражати свої емоції допомагає зберігати психічне здоров'я. Саморефлексія дозволяє жінкам виявляти внутрішні ресурси та здатність до адаптації, сприяючи сталому психологічному стану в умовах воєнного конфлікту.

У військових обставинах виявляється справжня сутність індивіда. Мотивація на успіх, самореалізація, самоактуалізація та саморефлексія стають не лише компонентами розуміння власних потреб та почуттів жінок, а й інструментами для подолання викликів та досягнення внутрішньої гармонії в умовах воєнного спротиву.

У воєнний час жінки беруть на себе важливі функції в забезпеченні сімей та спільноти необхідними ресурсами, опіку над дітьми, а також можуть брати участь у громадських та воєнних діях. Їхній внесок у підтримку та відновлення суспільства під час воєнного конфлікту є надзвичайно важливим. У воєнний час жінки можуть переглянути свої соціальні ролі, виконуючи функції медсестер, учасниць рухів опору, та навіть займати керівні пости в різних організаціях, ролі організаторів донатів для ЗСУ. Це свідчить про їхню адаптивність та готовність приймати важкі виклики в умовах воєнного конфлікту. Війна – це випробування, яке вимагає від людей не тільки фізичної сили, але й моральної стійкості. Жінки, які потрапляють у воєнний конфлікт, не тільки виставлені на шляху небезпеки, але й стикаються з викликами, пов'язаними зі зміною свого статусу та ролі в суспільстві. У цьому контексті, самооцінка та почуття власної гідності стають ключовими аспектами, які формують психічну стійкість та реакцію жінок на війну.

Самооцінка та почуття власної гідності жінок під час війни – це не просто внутрішні якості, але і рушійні сили, які дозволяють жінкам виживати та розвиватися в найекстремальніших умовах. Вони стають фундаментом для збереження гідності та людяності навіть у найтемніших часах. Війна, як випробування для суспільства, стає особливо складною перевіркою для

жінок, вимагаючи не лише фізичної витривалості, але й високої психологічної стійкості. Два ключові аспекти, які виявляються надзвичайно важливими у воєнний період для жінок, - це раціональність мислення та резилієнтність. Раціональність мислення у воєнний період дозволяє жінкам зосереджуватися на стратегічних аспектах ситуації та приймати обґрунтовані рішення. В умовах нестабільності та небезпеки, здатність аналізувати інформацію та діяти на основі розуміння, а не емоцій, стає важливим фактором виживання. Раціональне мислення жінок може допомагати їм вирішувати важкі завдання, розглядаючи альтернативні варіанти та враховуючи наслідки своїх вчинків. Резилієнтність, або здатність відновлюватися після стресових ситуацій, стає ключовим елементом психологічної стійкості жінок у війні. Жінки, що проявляють резилієнтність, мають здатність адаптуватися до нових умов, швидко відновлювати свою емоційну стійкість та шукати конструктивні рішення у складних ситуаціях. Резилієнтність допомагає жінкам уникати психологічного вигорання та зберігати свою психічну рівновагу, навіть у важких часах [41]. Під час війни жінки виставлені перед несподіваними та часто трагічними обставинами. Раціональне мислення надає їм можливість долати труднощі, розглядаючи ситуації як виклики, а не перешкоди. Резилієнтність жінок дозволяє їм не лише виживати в умовах війни, але і зберігати свою гідність та самовизначеність, не допускаючи втрати внутрішньої сутності в обличчі випробувань. Війна може випробовувати не тільки тілесну міць, але й духовну стійкість жінок. Раціональне мислення та резилієнтність виступають як опорні стовпи, на яких ґрунтується психологічна стійкість, дозволяючи жінкам не тільки виживати, але і розвиватися в умовах воєнного конфлікту. Період війни не лише ставить перед жінками великі виклики, але й висуває перед ними завдання будувати суспільство, що базується на толерантності та відкритості. У цих найважчих моментах, коли воєнний конфлікт тестує міць духу, толерантність та відкритість досвіду жінок стають ключовими складовими для встановлення миру та порозуміння в суспільстві.

Толерантність у воєнний період проявляється в здатності приймати та розуміти різницю в поглядах, переконаннях та культурних особливостях. Жінки виступають медіаторами у складних ситуаціях, їхня здатність долати ворожнечу та намагання зробити крок назустріч іншим, незалежно від їхнього статусу чи походження, дозволяє будувати мости порозуміння. Відкритість досвіду у військовий період дозволяє жінкам здобувати знання та навички, необхідні для вирішення нових завдань. Вона вимагає готовності до вивчення та розвитку, а не застарілих поглядів. Жінки, що відкриті для нового досвіду, можуть знаходити інноваційні рішення та сприяти розвитку суспільства в напрямку, необхідному для виходу з воєнної кризи. У період війни толерантність та відкритість досвіду стають практично необхідними як для виживання, так і для відновлення суспільства. Здатність приймати людей різних культур, релігій та поглядів важлива для побудови єдності в умовах поділених суспільств.

Жінки, виступаючи ініціаторами та лідерами, демонструють, що толерантність – це не слабкість, а сила, яка здатна об'єднати різні групи людей. Війна залишає не лише руїни і страждання, але і можливість переосмислити та переформатувати суспільство.

Толерантність та відкритість досвіду жінок в цей період стають не тільки засобами виживання, але й керівними принципами для того, щоб побудувати майбутнє, що ґрунтується на мирі, рівності та взаєморозумінні. Життєва спрямованість, свобода вибору, сенс і мета життя – це ключові аспекти, які формують наше існування та надають йому глибину і значущість. Кожен із нас шукає сенс у своєму існуванні, відчуваючи потребу в життєвій спрямованості та свободі вибору. Життєва спрямованість - це своєрідний компас, який вказує нам шлях у світі. Вона визначає наші цілі, уподобання та унікальний шлях розвитку. Життєва спрямованість робить наше існування значущим, надаючи нам мету, якою ми можемо керуватися. Життєва спрямованість, свобода вибору, сенс і мета життя стають особливо актуальними питаннями для жінок під час війни в Україні. Сузір'я викликів

та обмежень, що супроводжують військовий конфлікт, не тільки тестують сили жінок, але й визначають їхній внутрішній світ та життєві пріоритети. Життєва спрямованість жінок в умовах війни часто розкривається через вираження надзвичайної сили духу та вольових рис.

Спрямованість на виживання свого народу та захист сім'ї дозволяє їм перетворювати випробування на виклик для розвитку власної життєвої місії. Жінки стають стовпами сімей та спільнот, їхня спрямованість на утримання традицій, культури та ідентичності допомагає зберігати тепло у важкий час.

Свобода вибору, хоч і обмежена обставинами військового конфлікту, залишається важливим аспектом життя жінок. Вони обирають шлях боротьби, дбаючи про власні принципи та цінності. Свобода вибору стає виявом силових якостей жінок, їхньої готовності приймати важливі рішення, де кожен вибір має вагу та наслідки. Сенс і мета життя жінок в Україні під час війни може знаходитися у служінні своєму народу та сім'ї. Багато з них відчувають, що їхня робота, допомога та взаємопідтримка мають сенс не тільки для них особисто, але і для виживання та розвитку українського суспільства в ці трудні часи. Спільна мета стає об'єднуючою силою, яка надає жінкам енергії та визначає їхню життєву мету.

Під час війни в Україні жінки, не зважаючи на великі випробування, виявляють внутрішню силу, твердість характеру та надзвичайну готовність приносити свій внесок у суспільство. Життєва спрямованість, свобода вибору, сенс і мета життя стають важливими дорогоцінностями, які не тільки допомагають їм виживати в умовах війни, але й формують їхню непереможну внутрішню сутність.

2.3. Аналіз тренінгу з розвитку психологічних якостей та навичок соціальної активності жінок

В сучасному суспільстві розвиток психологічних якостей та соціальної активності молоді стає актуальною проблемою, особливо у контексті змін

соціокультурного середовища. Жіноча молодь, що володіє соціальною активністю та розвиненими психологічними якостями, виявляє себе як ключовий фактор у будівництві стійкого суспільства. У зв'язку з цим, мета параграфу полягає в аналізі тренінгу, спрямованого на розвиток психологічних якостей соціально активної жіночої молоді [22].

Мета тренінгу.

Основною метою тренінгу є розвиток психологічних якостей, що сприяють соціальній активності серед жіночої молоді. Цей навчальний курс спрямований на формування учасників як високоосвічених, так і відповідальних громадян, здатних взаємодіяти та впливати на соціокультурні процеси.

Завдання тренінгу:

1) Ознайомлення із поняттями соціальної активності молоді.

2) Розкриття сутності та значення соціальної активності, визначення її ролі у розвитку сучасного суспільства.

3) Визначення психологічних якостей, що впливають на соціальну активність:

4) Розгляд ключових психологічних аспектів, таких як самосвідомість, комунікабельність, лідерство, емпатія та вміння працювати в команді.

5) Розвиток психологічних якостей та впровадження методик та практик для підвищення рівня згаданих психологічних якостей серед учасників тренінгу.

Структура тренінгу

Вступне заняття: Ознайомлення з метою та завданнями тренінгу, визначення очікуваних результатів, встановлення емоційної та психологічної атмосфери.

Сесії тренінгу:

1. Сесія 1-3: Розгляд аспектів соціальної активності та впливу психологічних якостей.

2. Сесія 4-6: Розвиток конкретних психологічних якостей через групові вправи, дискусії та рольові ігри.

Заключне заняття: Підбиття підсумків тренінгу, оцінювання особистого розвитку учасників, надання рекомендацій для подальшого вдосконалення.

Тренінг з розвитку психологічних якостей соціально активної жіночої молоді є важливим інструментом для формування сучасного покоління лідерок та впливових громадян. Визначення мети, завдань та структури цього тренінгу визначає його ефективність та спроможність відповісти на виклики сучасного суспільства. Автори передбачили час для самостійної роботи учасників тренінгу, щоб вони могли виконувати творчі завдання та застосовувати знання, набуті під час занять. Теоретична база місить посили на роботи відомих авторів у галузі психології та тренінгу, що підкреслює науковий підхід до розробки програми.

Обсяг: Тривалість тренінгу складає 60 академічних годин. У програмі тренінгу конкретизується скільки часу відводиться на кожну частину курсу, включаючи самостійну роботу учасників.

Загальна структура та організація тренінгу виглядають досить структуровано та збалансовано. Авторка тренінгу врахувала не лише теоретичні аспекти, але й практичну складову, що є важливим для практичних результатів. Програма тренінгу поділена на два блоки, кожен з яких має свою специфіку.

Проілюструємо перший блок (заняття 1-3) тренінгу прикладом.

Заняття 1. «Соціальна активність молоді та її роль у розвитку суспільства та особистості» Вступ до заняття: Визначення теми і мети заняття. Нагадування правил роботи. Загальногрупова дискусія: «Що таке соціальна активність особистості?». (Учасники тренінгу в групах обговорюють сутність соціальної активності, далі кожна група по черзі представляє свою думку з означеного питання, решта учасників задають уточнюючі та проблемні питання. По завершенню дискусії тренер підсумовує основні ракурси аналізу цього феномену (як особистісної риси та

як форми діяльності). не досягнення у цьому напрямку; які обмеження тощо). Цей блок призначений для ознайомлення учасників із поняттями соціальної активності молоді і її роллю в розвитку суспільства та особистості.

Заняття цього блоку спрямовані на аналіз основних психологічних якостей соціально активної молоді та їх структуру.

Для досягнення цієї мети використовуються аналітично-дослідницькі завдання та авторські інтерактивні форми.

Другий блок (заняття 4-7):

Цей блок включає практичні психологічні практикуми та ігрові форми для діагностики та розвитку основних психологічних якостей соціально активної молоді, такі як лідерський потенціал, ціннісно-мотиваційна основа, емоційно-регулятивні якості та комунікативний потенціал.

Важливість цього блоку полягає в тому, що учасники мають можливість відчути і застосувати психологічні якості, що сприяють соціальній активності.

Розглядається також важливість самопізнання та розуміння власних якостей, адже це є основою для подальшого розвитку та прийняття себе. Також акцентується увага на тому, як важливо враховувати різні типи соціальної активності та адаптувати підходи до розвитку психологічних якостей особистості.

Загалом, цей блок розкриває методологію та логіку тренінгової програми для розвитку психологічних якостей у соціально активної молоді, демонструючи послідовність та специфіку занять кожного блоку.

У цьому блоці розглядається важливість різних компонентів соціальної активності та обрані методи для їх розвитку в молоді. Основні аспекти включають:

1. Лідерство: Високий рівень лідерства вважається важливим для ефективної соціальної діяльності. З метою розвитку лідерського потенціалу використовуються вправи та методи, спрямовані на розвиток впевненості в собі, навичок управління групою, стратегічного мислення, ораторських

навичок, стресостійкості та навичок вирішення конфліктів.

2. Мотиваційна сфера особистості: Підкреслено важливість показників досягнень успіху, асертивності, уникнення, організаторських здібностей та тенденції до афіліації для соціально активної молоді. Використовуються вправи та методи, спрямовані на розвиток цих мотивів.

3. Емоційно-регулятивні якості: Корекція потрібна для копінг-стратегій, таких як агресивні дії та імпульсивні дії. Для розвитку цих якостей можуть використовуватися спеціальні вправи.

Зазвичай вправи та методи розробляються так, щоб допомогти учасникам тренінгу розвивати психологічні якості, які сприяють соціальній активності, і покращувати їх навички та навички. Окрім цього, наголошується на важливості самоприйняття та саморозуміння, які є основою впевненості в собі.

Наступний блок включає компоненти тренінгу, спрямовані на розвиток ціннісно-мотиваційного та емоційно-регулятивного блоків учасників тренінгу. Основні аспекти включають:

1. Цінності і мотивація: Розвивають гуманістичні цінності, такі як патріотизм, альтруїзм і гуманізм. Учасники тренінгу залучаються до розгляду свого життя в контексті національних цінностей та патріотизму. Це сприяє єдності людей і інтегрує національні цінності в структуру особистих цінностей, що допомагає направляти соціально активну діяльність відповідно до цих цінностей.

2. Мотивація досягнення успіху: Вправи спрямовані на розвиток мотивації досягнення успіху шляхом знаходження ситуацій, оптимальних для розвитку навичок і здібностей учасників, а також навчають аналізувати і оцінювати можливості вирішення проблем.

3. Емоційно-регулятивні якості: Цей компонент передбачає розвиток самоприйняття, саморозуміння та навичок самоконтролю, зокрема в емоційному плані. Вправи спрямовані на виявлення та розуміння власних емоцій, реакцій на стрес і соціальну фрустрацію, а також навчають учасників

впоратися з ними та зменшувати негативні емоційні прояви.

Ці компоненти важливі для підвищення мотивації, розвитку соціальної активності і сприяють психологічному зростанню учасників тренінгу

спрямований на розвиток навичок ефективної комунікації, що є важливим аспектом соціальної активності. Він включав в себе наступні компоненти:

1. Асертивність: Тренінг навчав учасників виявляти асертивність, тобто здатність виражати свої думки, бажання і відчуття відкрито і впевнено без образ або агресії.

2. Ефективна комунікація: Вправи сприяли вдосконаленню навичок ефективного спілкування, включаючи вміння відбирати стиль розмови в залежності від співрозмовника, розуміти і реагувати на емоції співрозмовника та передбачати його реакції.

3. Саморозвиток: Учасникам навчали виокремлювати свої сильні сторони і розробляти стратегії ведення діалогу, враховуючи власні потреби, цілі і прагнення.

4. Емпатія: Тренінг спонукав учасників ставитися на місце інших людей, розуміти їхні потреби, емоції та погляди.

Ця структура тренінгу створює інтегровану систему розвитку психологічних якостей, які необхідні для соціально активної молоді. Розвиток цих навичок сприяє покращенню як особистих відносин, так і участі в суспільній діяльності.

Застосування різноманітних інтерактивних технік у тренінговій програмі сприяло активному і поглибленому засвоєнню матеріалу і розвитку психологічних якостей учасників. Ось деякі з інтерактивних технік, які були використані:

1. Мультимедійна презентація: Використання презентацій допомагало учасникам зрозуміти загальний дизайн і структуру тренінгу. Вона також може стати ефективним інструментом для візуалізації ключових понять і інформації.

2. Заповнення робочих аркушів: Ця техніка допомагала учасникам вивчити свої очікування та розкрити зміст основних понять, що включались в тренінг. Вона може сприяти активному взаємодії і поглибленню розуміння матеріалу.

3. Метод незавершених речень: Цей метод може бути корисним для стимулювання обговорення та вираження думок учасників на певну тему.

4. Метод "мозкового штурму": Цей метод може допомогти збирати ідеї та рішення в групі, сприяючи креативному розв'язанню проблем.

5. Виконання творчих завдань: Завдання, які сприяють творчому розв'язанню проблем і проектуванню можливих рішень, можуть стати потужним інструментом розвитку.

6. Міжгрупові дискусії: Групові обговорення і взаємодія можуть сприяти обміну ідеями і поглядами між учасниками тренінгу.

7. Психологічний практикум: Виконання діагностичних завдань та аналіз їх результатів може допомогти учасникам ліпше розуміти себе та інших.

8. Аналіз професійних ситуацій: Враховуючи реальні проблемні ситуації, ця техніка може сприяти пошуку оптимальних рішень і розвивати навички вирішення проблем.

9. Побудова групових корекційно-розвивальних програм: Відповідна методика може сприяти спільному розвитку та коригуванню недоліків у групі.

10. Виконання домашніх завдань: Домашні завдання дають можливість застосовувати отримані знання та навички в реальних ситуаціях і розвивати їх далі.

11. Рефлексія заняття: Ця техніка дозволяє учасникам аналізувати і рефлексувати над матеріалом і досвідом, отриманим на заняттях.

Використання цих інтерактивних технік сприяє залученню учасників до процесу навчання та розвитку, а також сприяє активному обміну знаннями та досвідом між учасниками тренінгу.

Дійсно, використання різноманітних інтерактивних технік, таких як дискусія "з відкритим кінцем," метод "мозкового штурму" та створення малих груп (або пар), сприяло активному і глибокому залученню учасників до тренінгової програми.

Дискусія "з відкритим кінцем" була спрямована на виявлення різних поглядів і позицій учасників щодо різних проблем. Це сприяло формуванню толерантних установок і показувало, наскільки складною може бути деяка проблема для різних людей з різними взглядами і досвідом.

Метод "мозкового штурму" допомагав збирати ідеї і рішення в групі, надихаючи творчий підхід до аналізу проблем і пошуку можливих рішень. Важливо було відмітити, що немає "неправильних" ідей, що сприяло розширенню мислення.

Створення малих груп (або пар) сприяло спільній роботі учасників і об'єднанню їхніх зусиль для вирішення завдань. Формування груп на основі різних принципів дозволяло розширити можливості співпраці та спілкування між учасниками.

Загальна різноманітність інтерактивних технік сприяла вдосконаленню тренінгової програми, а також забезпечувала глибоке і всебічне засвоєння матеріалу, активну участь учасників та задоволення їх очікувань.

Ось деякі з важливих результатів, які підтверджують ефективність тренінгу:

1) Підвищення рівня організаторських здібностей: Це свідчить про покращення учасників у плануванні, організації та виконанні завдань та проектів, що є важливими в їх соціальній активності.

2) Підвищення рівня лідерства: Високий рівень лідерства вказує на те, що учасники стали більш ефективними в соціальній діяльності та можуть вести і впливати на інших.

3) Підвищення рівня альтруїзму: Альтруїзм є важливою якістю для соціально активних людей, і його підвищення свідчить про більшу готовність допомагати іншим і приносити користь суспільству.

4) Підвищення рівня досягнення успіху: Ця якість може бути показником бажання досягати поставлених цілей і завдань, що є важливим для соціальної активності.

5) Підвищення рівня асертивності: Асертивність вказує на здатність виражати свої думки та потреби в адекватний спосіб без агресії або пасивності, що є важливим для зміцнення комунікаційних навичок.

6) Покращення комунікативного контролю: Це свідчить про здатність учасників адаптувати свій стиль комунікації до потреб інших, що може сприяти покращенню взаєморозуміння та взаємодії.

7) Бажання вступу в соціальний контакт: Збільшення бажання вступати в соціальний контакт може вказувати на більшу відкритість і готовність до спілкування з іншими людьми.

8) Зменшення прояву копінг-стратегій, таких як "уникнення," "асоціальні дії" та "агресивні дії". Ці зміни свідчать про те, що учасники навчилися більш конструктивно реагувати на стрес та конфлікти, що є важливим для покращення їхньої соціальної взаємодії.

Отже, зміни в цих психологічних якостях свідчать про позитивний вплив тренінгу на учасників і його ефективність у розвитку психологічних якостей соціально активної молоді []

Необхідно підкресліти також важливість проєктів з формування необхідних компетентностей для надання психологічної допомоги мешканцям територій, котрі знаходяться поруч із лінією фронту. Проєкт «Психологі на війні» об’єднав практиків і студентів-психологів, котрі пройшли додаткове навчання та стали волонтерами. Самі магістри ЗНУ високо оцінили можливість взяти участь у цьому важливому проєкті. Так, магістерка Інна Кузьменко наголошує: «Для мене це була справді унікальна можливість навчатися у фахівців із Києва, які мають досвід роботи з людьми з деокупованих територій. У результаті учасники проєкту під час навчання здобули необхідний інструментарій для проведення таких сесій, а головне – практичний досвід, проведення індивідуального консультування та групової

роботи з мешканцями прифронтових територій. При цьому ця робота тривала при супервізії досвідчених фахівців. Крім того, приємним бонусом стало знайомство з психологами-практиками Запоріжжя, які теж брали участь у цьому проєкті. У результаті ми не лише потоваришували, а й домовились про організацію спільних проєктів, зокрема волонтерського спрямування». Магістерка Ольга Солодовнік додає: «Про можливість взяти участь у цьому волонтерському проєкті я дізналася від Наталії Губи, яка у вайбері запропонувала приєднатися до нього всім охочим. Я погодилася, бо певна, що зараз важливо мати такі психологічні навички. Я працюю вчителькою і вважаю, що буде корисним мати досвід психологічної допомоги людям із прифронтових і деокупованих територій. На мене велике враження справили фахівці, які проводили навчання волонтерів. Вони мені видалися чарівниками, у них – дуже високий рівень професійної майстерності! Завдяки навчанню, їхній підтримці та допомозі я маю досвід проведення індивідуального консультування та групової роботи з дітьми та дорослими. В майбутньому я планую й надалі брати участь у волонтерській діяльності, тож ці навички стануть мені у пригоді. Крім того, мені дуже сподобався досвід спілкування з психологами-практиками на цікаві для мене професійні теми. Вважаю, що участь у проєкті була дуже корисною для мене»[].

Волонтерки, Інна Кузьменко та Ольга Солодовнік, які брали участь у волонтерському проєкті, вражають своєю психологічною готовністю та високим рівнем соціальної компетентності. Інна Кузьменко, описуючи свій досвід, вказує на унікальність можливості навчатися у фахівців із Києва, що мають досвід роботи з людьми з деокупованих територій. Вона висловлює визнання фахівцям, які допомагали учасникам проєкту здобувати необхідний інструментарій для проведення психологічних сесій. Головною складовою успіху був практичний досвід, який вони отримали, працюючи з мешканцями прифронтових територій під супервізією досвідчених фахівців. Такий досвід дозволяє волонтерці впроваджувати здобуті знання у реальну практику, розуміючи соціальні та психологічні потреби людей на важкодоступних

територіях. Ольга Солодовнік, будучи вчителкою, підкреслює важливість розвитку психологічних навичок у сучасному контексті. Вона вважає цю участь у волонтерському проєкті дуже корисною, оскільки здобула досвід проведення індивідуального консультування та групової роботи з дітьми та дорослими. Фахівці, які проводили навчання, вражали її високим рівнем професійної майстерності. Такий досвід не лише розширює її психологічний арсенал, а й надихає на продовження волонтерської діяльності в майбутньому. Обидві волонтерки акцентують на значущості навичок психологічної допомоги, особливо в умовах прифронтових і деокупованих територій. Вони сприймають фахівців, як "чарівників" з високим рівнем майстерності, що підкреслює їхню повагу та готовність вивчати та впроваджувати нові методи та підходи у практичну діяльність. Участь у волонтерському проєкті стала для обох волонтерок непередбачуваною та плідною, надаючи їм можливість не лише розвивати свої психологічні навички, а й знаходити нові можливості для співпраці та організації спільних проєктів. Волонтерство, зокрема в контексті психологічної допомоги на прифронтових та деокупованих територіях, стає особливо важливим напрямом, де соціальна компетентність психолога грає ключову роль. Магістри Запорізького Національного Університету, беручи участь у волонтерському проєкті, отримали унікальну можливість розвивати свої психологічні навички та здобувати досвід у співпраці з людьми з важкодоступних територій [27].

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти до висновку, що дослідження соціальної та громадської активності жінок є предметом інтересу значної кількості наукових напрямків і вивчається як в Україні, так і за кордоном. Дослідження наукових підходів до соціальної активності дозволяє виокремити певні позиції науковців, що фокусуються на різних аспектах, проте не виключають один одного. Врахування динаміки особистісної змістовності характерно для науковців, які розглядають зв'язок між соціальної активністю, ціннісними орієнтаціями і ролями особистості. З позиції способу діяльності соціальну активність схарактеризовано як цілеспрямовану дію людини на здійснення соціальних змін. Із позиції орієнтації на середовище – з соціальною компетентністю, самооцінкою та вимогами сучасного суспільства.

Встановлено, що ціннісні орієнтації розглядаються як складова системи потреб і мотивів. Спрямованість особистості можна вважати осію у системі ціннісних орієнтацій. Розташовані в структурі особистості, ціннісні орієнтації займають проміжне положення між мотиваційно-потребнісною сферою та системою особистісних сенсів. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що цінності та ролі тісно пов'язані в структурі особистості. Взаємодія між цими двома концепціями формує унікальний образ особистості соціально-активної жінки - українки, що розвивається в контексті суспільних, культурних і особистих впливів. Наголошено, що дослідники підкреслюють унікальність української жінки, яка за потреби бере в руки зброю для захисту рідної землі, залишається в Україні, демонструючи своєю працею стійкість, кожну хвилину свого часу віддає волонтерству для перемоги.

Аналіз поглядів на роль соціальної активності як ключового аспекту взаємодії особистості з суспільством показав, що активність є реалізацією потреб особистості; існує взаємозв'язок між «навчанням» та подальшим вдосконаленням соціальної активності жінок-лідерок.

Аналіз структури та характеру лідерської особистості за Пірамідою Роберта Ділтса дозвляє ідентифікувати ключові якості та навички, необхідні для успішної соціальної активності. Показано, що жінки, які виступають у ролі лідерок, часто ставлять на перший план турботу про благополуччя своєї України та її громадян. Вони розвивають та впроваджують програми для захисту прав жінок, гуманітарної допомоги та відновлення соціально-економічної структури громади. Ці цінності служать основою для формування стратегій жінок лідерок в умовах воєнного часу.

Наголошено, що у період війни жінки стикаються з неймовірними викликами та стресовими ситуаціями. Доведено, що резилієнтність, або здатність відновлюватися після стресових ситуацій, стає ключовим елементом психологічної стійкості жінок у війні. Виявилося, що в умовах війни проявляються лідерські ролі жінок. При розгляді громадської діяльності через категорію діяльності підкреслюється важливість волонтерської діяльності жінок, роботи в громадських об'єднаннях, участі в проектах.

Відкритість досвіду у військовий період дозволяє жінкам здобувати знання та навички, необхідні для вирішення нових завдань. Саме у ситуації війни виявилися внутрішні ресурси жінок, серед яких ключовими є мотивація на успіх, самореалізація, самоактуалізація та саморефлексія.

Для розвитку та формування якостей та навичок, які сприяють соціальної активності жінок було розглянуто програму тренінгу. Аналіз досвіду з розробки та впровадження тренінгової програми дозволяє зробити висновок, що ця діяльність включає групові форми роботи, зосереджені на навчанні та активній взаємодії молодих жінок - лідерок в розв'язанні соціальних завдань. Основні завдання включали оволодіння учасниками

тренінгу знаннями про психологічні якості соціально активної молоді, методами діагностики та аналізу власних психологічних якостей для прояву соціальної активності, а також уміннями та навичками, необхідними для успішної соціальної активності. Додатково, враховуючи отримані відповіді респондентів, діяльність передбачала психологічну допомогу, зокрема тренінгово-консультативну діяльність психологів, для підтримки учасників у процесі їхнього особистісного розвитку та соціальної активності.

Перспективи дослідження можуть включати розгляд соціальної активності та факторів, які на неї впливають, на різних етапах життя людини. Додатковою областю дослідження може бути розширення переліку особистісних характеристик, що мають вплив на соціальну активність, та інших можливих способів, якими психологи можуть сприяти підтримці та розвитку соціальної активності жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аарон Бек. URL: http://surl.li/ndanf
2. "Бути не в нормі — це нормально". Психологічне здоров'я жінки під час війни. URL: http://surl.li/ndaob
3. Війна в Україні: більше половини громадян не працюють та зіткнулися з фінансовими труднощами – опитування. URL: http://surl.li/ndano
4. Волонтерство в Україні. URL: http://surl.li/ndefd
5. Відбувся XII Конґрес СФУЖО. URL: http://surl.li/nebgt
6. Боришевський М. Й. Розвиток громадянської спрямованості особистості / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ : б. в., 2005. 186 с.
7. Васютинський В. О. Громадянська свідомість та самосвідомість молоді у контексті соціально-політичного розвитку суспільства. *Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості :* у 2-х т. / М. Й. Боришевський, М. І. Алексєєва, В. В. Антоненко ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ : б. в., 2001. Т. 2. С. 165–183.
8. Габрук К. Психологічні дослідження ціннісних орієнтацій. *Актуальні проблеми особистісного зростання» : зб. наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції для молодих вчених*. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. С. 31-33.
9. Гапон Н. П. Соціально-психологічна допомога з реадаптації жінок в руслі діяльності психологічних служб / Н. П. Гапон, Ю. В. Остапенко. *Вісник Львівського університету*. Сер.: Філософські науки. 2010. Вип. 13. С. 195–202.
10. Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії : зб. матеріалів наук.-практ. конф., Тернопіль, 27–29 квіт. 2011 р. / редкол.: В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. Тернопіль : б. в., 2011. 793 с.

11. Голос України в Чехії: “У мене є можливість спати не під ракетами, але в обмін на це я мушу зробити все, щоб ця війна закінчилась перемогою” URL: https://rubryka.com/article/golos-ukrayiny-v-chehiyi/

12. Горностай П. П. Ґендерний розвиток та ґендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації. *Ґендерні студії: освітні перспективи : навч.-метод. матеріали.* Київ : Фоліант, 2003. С. 5–21.

13. Гендерні психологічні якості/властивості/феномени як ресурс післявоєнного відновлення України. Сторінка Управління з питань ґендерної рівності КМДА URL. https://www.facebook.com/geo.kmda

14. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація та суб’єктивне благополуччя жінки. *Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології 166 ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ, 2005. Т. 7, № 1. С. 90–97.

15. Гусєва А. В. Психологічні чинники готовності до громадської активності: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. О., 2009. 19 с.

16. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі: монографія / Колектив авторів: В.В.Бучма, О.В.Гурова, Л.В.Дзюбко та ін.. / за ред. С.Д.Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с. URL:http://surl.li/ndaqg

17. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге , допов. Харків : Константа, 2020. 320 с. URL:http://surl.li/lwzuw

18. Жінки в Україні: Як змінити ґендерні ролі та ставлення? URL: http://surl.li/ndaru.

19. Жінки в Україні: З якими ключовими проблемами вони стикаються? URL: http://surl.li/ndaru

20. Жирун О. А. Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. 2007. № 3 (21). С. 117 – 221.

21. Карамушка М. І., Карамушка Т. В. Психологічний аналіз сутності соціальної активності особистості, її основних видів та ролі у життєдіяльності особистості та суспільства. URL: http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i57/13.pdf

22. Карамушка М. І. Психологічні особливості розвитку соціально активної молоді. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2020. 257с.

23. Кісь О. Р. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.). Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. 272. с. 50.

24. Ковтун Н.М. Деструктивність як складова соціальної активності індивіда і суспільства. *Вісник Житомирського державного університету*. 2012. № 63. С. 31–35.

25. Лекція 6. Піраміда логічних рівнів Роберта Ділтса, або ми успішні настільки, наскільки успішно ми керуємо змінами. URL: http://surl.li/ndauo

26. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів : моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О.М. Вінниця: 4 Віндрук, 2014. 184 с. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/33689839.pdf

27. Магістранти факультету СПП беруть участь у волонтерському проєкті. URL: http://surl.li/ndava

28. Мід, Джордж Герберт // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

29. Мірошниченко О. М. Особливості самоактуалізації жінки у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : б. в., 2007. 20 с.

30. Мітлош А. В. Тренінг розвитку лідерської обдарованості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Житомир, 2009. Т. 12: Проблеми психології творчості, вип. 8. С.161–169.

31. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 448 с

32. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/32309683.pdf

33. Остапенко М. Громадянська активність як основа формування громадянського суспільства. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.* Київ, 2011. Вип. 22. С. 135-143. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/26831?show=full

34. Перетятько В. А Волонтерська діяльність як чинник трансформації ціннісних орієнтацій молоді. Дисертація канд. психол. наук: 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. 2015. Херсон. 215.с. С.36.

35. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. *Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції* (28 жовтня 2022 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 412 с. URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5051/1/28_10_2022.pdf

36. Пєтухова І., Заушнікова М., Каськов, І. Психологічне благопролуччя особистості в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*, 73(3), 2023. С. 124–129. URL: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-73-3-124-129

37. Професійна адаптація демобілізованих жінок-військовослужбовиць до умов цивільного життя. URL:https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/profesiyna-adaptatsiya-

demobilizovanykh-zhinok-viyskovosluzhbovyts-do-umov(дата звернення 13.11.23)

38. Психологія особистості: тексти і методики: навчальний посібник / уклад. Л. К. Велитченко, О. М. Цільмак. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2008. 212 с.

39. Проєкти “Повернись Живим”. URL: https://savelife.in.ua/projects/ (дата звернення: 13.11.2023).

40. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. 255 с.

41. Родіна Н.В. Особистісні характеристики як ресурси долаючої поведінки. Огляд деяких сучасних теорій копінгу. URL: http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/10377

42. Розвиток лідерства / Л. Бізо, І. Ібрагімова, О. Кікоть, Є. Барань, Т. Федорів ; за заг. ред. І. Ібрагімової. Київ. Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», 2012. 400 с. URL: http://surl.li/nddyc

43. Семків І. І. Емпіричне дослідження статево-гендерних особливостей соціальної активності студентської молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. наук. праць праць АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології*. Київ : Міленіум, 2011. Вип. 27 (30). С. 336 – 345.

44. Скнар О. М. Соціально-психологічна модель гендерної поведінки політичного лідера в уявленнях студентської молоді : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. : спец. 19.00.05. Ін-т соціальної та політичної психології АПН України. Київ : б. в., 2005. 20 с. 172

45. Ступак О. Ю. Теорія і практика формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Держ. ВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов’янськ, 2021. 40 с.

46. Ткалич М.Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій : монографія. Київ-Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 315 с.

47. Трансформація: як адаптуватися та перемагати в епоху змін URL: https://www.work.ua/articles/expert-opinion/2567/

48. Указ Президента України №64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні”/ URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

49. Українські військові отримали 300 дронів Mavic 3T. URL: https://mil.in.ua/uk/news/ukrayinskivijskovi-otrymaly-300-droniv-mavic-3t/ (дата звернення: 13.11.2023)

50. Український національний характер та його психологічні особливості. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10071/.

51. Сайт Україна модерна. Коли предмет вивчення стає реаліями життя: як досвідчують війну українські дослідниці жіночої історії URL: HTTP://SURL.LI/NEAYL

52. “Українським жінкам під час війни належить лідерська роль” Зеленська. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3623360-ukrainskim-zinkam-pid-cas-vijni-nalezit-liderska-rol-zelenska.html

53.Чолій С. М. Мотиваційно-ціннісний аспект соціальної активності молоді. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 10. С. 809–822.

54. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості: навчальний посібник. Харків: «Контраст», 2019. 116 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e46cc31e-0aba-4acc-9b58-8344b9a230c9/content

55. Юнг, Карл Ґустав. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с

56. Як війна змінює українське суспільство. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html

57. Steel P, Ferrari J. Sex, education and procrastination: an epidemiological study of procrastinators' characteristics from a global sample. *European Journal of Personality*, 2013; 27(1): 51–58.

58. Hopkins M., O’neil D., Passarelli A., Bilimoria D. Women's leadership development strategic practices for women and organizations URL: https://www.researchgate.net/publication/232509932_women's_leadership_development_strategic_practices_for_women_and_organizations